

(7) Náboženství a filozofie ve starověké Číně

Moderní termíny jsou neologismy z konce 19. století (přes japonštinu)

zongjiao 宗教 = náboženství

zhexue 哲学 = filozofie

wenxue 文学 = literatura

ad.

Dynastie Shang

Zápisy věštek na kostech a želvích krunýřích (*jiaguwen* 甲骨文) – nejstarší čínské texty, za dynastie Zhou na ně navazují nápisy na bronzích (*jinwen* 金文, *mingwen* 铭文).

věštění a oběť – základní (nám známé) náboženské projevy shangské kultury

Témata věštění – velké záležitosti státu (kult, válka/lov, zemědělství); záležitosti týkající se královské rodiny

„Věštění: Je to otec Yi, kdo seslal [nemoc] na Fu Hao?“

„Věštění: Není to otec Yi, kdo seslal [nemoc] na Fu Hao.“

„Věštění: Pokud jde o sen Fu Hao, není to otec Yi.“

„Věštění dne *wuyin*: Je třeba provést vymítací oběť k matce Geng“

„Věštění: provést vymítací oběť k matce Geng kvůli Fu Haoiným [bolavým] zubům.“

„Věštění dne *guihai*: pronést modlitbu za proso [počínaje nejzazším předkem] Shang Jia.“

„Máme obětovat v den X předkovi Y způsobem A tolik a tolik vepřů, způsobem B tolik a tolik krav, způsobem C tolik a tolik Qiangů?“

„Věštění: Na jaře se král nespojí s Wang Chengem kvůli útoku na Xia Weie, protože pokud ano, vyšší a nižší [mocnosti] s tím nebudou souhlasit. Nebude to on, kdo obdrží pomoc božstev.“

Oběti – typy obětí (jídlo a pití, zvířecí, lidské oběti)

Hostiny, jichž se účastní příslušný předek.

Panteon:

a) předkové: králové Shangů předcházející založení dynastie; králové dynastie Shang; královny, jejichž syn se stal králem

b) další božské síly:

„dávní velmoži“ (*xian gong* 先公 *xian gong*);

přírodní božstva (síly) – především *he* 河 (Žlutá řeka) a *yue* 岳 (Hora, patrně hora Song v dnešním Henanu);

nejvyšší božstvo *Shangdi* 上帝 nebo jen *Di* 帝; za Zhouů pak často zaměnitelně s *tian* – nejmocnější síla, obtížně kulticky dosažitelná; neobětovalo se mu přímo, neměl vlastní chrám

Kontinuita náboženských představ a praktik

1) úryvek z *Knihy Písní* popisující rituál hostiny, jíž se účastní žijící i předkové:

Hosté si vzájemně připíjejí
Obřady jsou přesně podle pravidel
Úsměvy a slova jsou přesně jak má být

Božští ochránci přišli
Kéž nás odmění požehnáním
Nechť jsme odměněni deseti tisíci lety bez konce

Invokátor pronáší oznámení
A jde k oddanému potomku
„Vonná je zbožná oběť
Duchové se nasýtili vínem a jídlem
Věštba vám předvídá sta požehnání
Vše, jak jste si přáli
V souladu se správným množstvím, v souladu s pravidly
Přinesli jste obětní obilí, přinesli jste proso

Přinesli jste košíky a vyrovnali je
Navždy vám dáváme nejvyšší požehnání
Tisícinásobné a desetitisícenásobné“

Obřad již skončil
Zvony a bubny daly znamení
Oddaný potomek jde na své místo
Invokátor pronáší oznámení
„Duchové jsou všichni opilí“
Božský impersonátor povstává
Bubny a zvony ho vyprovázejí
Božští ochránci odcházejí

2) Text objevený v hrobě vysokého státního úředníka/aristokrata ze 4. stol. př. n. l.:

Roku, kdy byl Bi, pán ze Sheng, poslán ze státu Song na oficiální návštěvu státu Chu, v prvním měsíci, 32. dne kalendářního cyklu provedl Shi Beishang věštbu pomocí želvy pro Shao Tuoa, ministra po levici.

[Dotaz]: Od prvního měsíce do prvního měsíce [následujícího roku] ve všem, čím se zabývá ve službě králi, kéž ho po celou tuto dobu nepotká žádná újma.

[První předpověď]: Předpověď byla “běžná věštba, příznivá situace”. Existují ale drobné obavy týkající se osoby tazatele. Kromě toho záležitost, která mu dělá starost, se trochu zdrží. Je třeba vykonat prosebné obřady na základě této předpovědi.

[Doporučení obřadů]: Modlitební obřad yi ke králi Zhao: rituálně obětovat vola. Modlitební obřad yi k zářnému vévodovi z Pingye, Zi Chunovi, pánovi z Wu, Zi Yinovi, veliteli armád, a k Zi Jiaovi, pánovi z Cai: obětovat každému vepře spolu s vínem a potravou. Modlitební obřad yi k zemřelé matce [tazatele]: obětní sušené maso. Pokud záležitost, která mu dělá starost, se rychle vyřeší, provést urychleně děkovné obřady.

[Druhá předpověď]: Předpověď byla příznivá. Třetí a čtvrtý měsíc jsou nejpriznivější.

3) náboženské (rituální) počátky čínského dějepisectví

shi 史 - (písaři)

Letopisy a další texty – původním smyslem informovat předky (rituálně oznámit předkům záslužné činy žijících)

gao 告 = rituálně oznámit v chrámu předků

ce 策 = destičky se záznamy v chrámu předků

Letopisy: Zima. Pán se vrátil z Tang. Zuo zhuan: Bylo to rituálně (*gao*) v chrámu předků. Kdykoliv pán odjede, je to oznámeno v chrámu předků; když se vrátí, napije se na svůj příjezd, odloží pohár a jeho úspěchy jsou zaneseny tabulky (*ce*). To je rituál.

Letopisy: [o události se nevyjadřují]. Zuo zhuan: Zima, desátý měsíc. Hrabě z Zheng zaútočil na stát Song. Dne *renxu* dosáhl velkého vítězství a pomstil se tak za invazi státu Song do Zheng. Stát Song neoznámil vyhlášení války, a proto o tom [v Letopisech] chybí zápis. Kdykoliv vládce vydá výnos, je zapsán pouze tehdy, pokud je [rituálně] oznámen (*gao*), jinak nikoliv. To samé platí o zdarech a nezdarech válečných tažení. Dokonce i pokud dojde ke zničení státu, je zapsán na bambusové tabulky (*ce*) pouze pokud je porážka oznámena, nebo pokud vítěz oznámí své vítězství.

- předkům se oznamují jen příznivé a rituálně korektní události

4) Životopisy bohů a nesmrtelných (*Shenxian zhuan* 神仙传) (3.-4. stol. n. l.)

Ge Xuan kdysi pobýval u někoho jako host, když procházel Wukangem. Hostitel byl nemocen a zavolal si spirituální médium, aby pro něho přivolalo na pomoc božstvo, kterému přinášel obětiny. Božstvo prostřednictvím média přikázalo Ge Xuanovi vypít trochu vína a chovalo se k němu hrubě. Ge Xuan se rozhněval a zvolal: „Jak se opovažuješ, odporný démon!“ Ge Xuan pak přikázal Pěti hrabatům, aby ono božstvo zatkli, vyvlekli ven, svázali ho a zbičovali ho. Médium následně vyšlo ven jakoby taženo neviditelnými silami. Na dvoře obejmulo kůl, spadl z něj oděv, ozýval se zvuk bičování a po zádech se mu řinula krev. Božstvo potom hlasem démona vycházejícím z úst média prosilo Ge Xuana o milost. Xuan řekl: „Pokud ti prominu tento hrdelní zločin, vyléčíš nemoc toho člověka zde?“ „Ano“, řeklo božstvo skrze médium. „Dobře, máš na to tři dny. Pokud se tento muž do té doby neuzdraví, přijdu a zatočím s tebou.“ Médium bylo následně propuštěno a muž se zotavil ze své nemoci.

5) Nápis (dynastie Han) týkající se vyslání posla do vzdálených oblastí (v dnešním Yunnanu, mimo kontrolu hanského státu):

Wang Bao, posel s císařským pověřením, dorazil s plnou úctou k útesům na vzdáleném jihu, kde přebývá Posvátný zlatý kůň a Azurový kohout. Vzdálená jižní hranice a tato hluboká řeka na dně klikatého údolí nejsou místem pro vás! Pojd'te k nám! Pojd'te k nám! Moc dynastie Han je bez hranic, je větší než byla moc [dávných císařů] Yaoa a Shuna a stejně laskavá jako moc Tří císařů! [...] Pojd'te! Leťte! Proč byste měli sloužit nekulturnímu jihu!

Náboženství v čínské kultuře:

- věštění a oběť
- kult předků
- uctívání významných osobností
- „byrokratický“ charakter náboženských kultů (paralela pozemský svět a svět božstev a duchů)

- dosažení nadlidských schopností uvnitř lidské osobnosti

Období *Letopisů* 770 – 453 př. n. l. (nebo 722 – 481 př. n. l.)

Racionalizace tradičních náboženských představ:

Zuo zhuan:

Ve státě Qi se objevila kometa a vládce státu Qi nechal provést vymítací obřad. Yanzi řekl: „To není k ničemu. [...] Cesta Nebes je nestranná a její projevy jsou konzistentní, nedají se ovlivnit – k čemu provádět vymítací obřad? Kromě toho fakt, že se na Nebi objevila hvězda-koště (*huixing* 彗星 = „kometa“) značí, že je třeba vymést špinu (*hui* 穢). Pokud, pane, nemáte žádnou „špinavou charizmatickou sílu *de* (*huide* 穢德)“, co by se mělo vymítat? Pokud ano, copak to lze napravit vymítacím obřadem? [...] Nedělejte, pane, nic proti pravé charizmatické síle (ctnosti?) *de* a ostatní státy se k vám všechny připojí – proč byste se staral o kometu?”

Zuo zhuan:

Vévoda [z malého státu Yu 虞] řekl: „Moje oběti jsou hojné a čisté; božstva mě určitě podpoří.“ [Gong Zhiqi] odpověděl: „Slyšel jsem, že to není tak, že by se duchové a božstva opravdu starali o lidi, [jejich jednání] se řídí pouze charizmatickou silou *de* [lidí]. Proto se v *Zhouských dokumentech* říká: „Božská Nebesa jsou bez osobních citů, pomáhají pouze síle *de*.“ A dále se tam říká: „Není to obětní proso, jež voní, voní pouze jasná *de*.“ A také se tam říká: „Lid nenabízí malé oběti, ale je to síla *de*, kterou [božstva] přijímají.“ Pokud je to takto, pak když vládce nemá *de*, lid není v harmonii a božstva nepřijímají [jeho] oběti. To, na čem se zakládá [jednání] božstev, je pouze *de*. Pokud stát Jin obsadí stát Yu a bude [nadále] s jasnou *de* nabízet vonné oběti, což je božstva vyplivnou?”

Zuo zhuan:

Když král státu Wu připravoval útok na stát Chu, Yang Gai, první ministr státu Chu, se tázal želvy na výsledek bitvy. Věštba byla nepříznivá. Velitel armády, Zi Yu, řekl: „Máme pozice proti proudu řeky, což je samo o sobě příznivé znamení. Kromě toho je zvykem ve státu Chu, že v případě jako je tento je na veliteli armády, aby se ptal želvy na výsledek bitvy. Požadují

proto nový dotaz s tímto zadáním: Pokud Zi Yu a jeho garda padnou v bitvě, avšak chuská armáda bude v boji pokračovat, kéž dobudeme vítězství.“ Tentokrát byla věštba příznivá. K bitvě došlo u Chang'anu a poté, co Zi Yu padl, chuská armáda pokračovala v boji a ušetřila armádě státu Wu těžkou porážku.

- v Zuo Zhuanu často moudrý pisář (*shi*) stojí nad věštcem-specialistou nebo šamanem, ještě častěji moudrý (racionální) rádce stojí nad všemi rituálními specialisty.

Výrok připisovaný Konfuciovi:

Pokud budou o mně lidé v příštích generacích pochybovat, bude to určitě kvůli Proměněm! Já však toužím pouze po ctnosti a ničem jiném. Má cesta splývá s cestami pisářů a šamanů, avšak naše cíle se liší. Dobrý člověk hledá příznivý osud tím, že sleduje pravidla dobrého jednání, a proto nepřipisuje význam obětním obřadům. Používá svůj smysl pro lidskost a náležitost k tomu, aby pochopil, zda daná situace povede k příznivým či nepříznivým výsledkům. Proto se jen zřídka dotazuje želvy nebo stébel řebříčku.

Všechny uvedené texty svědčí o postupné racionalizaci náboženských představ v kruzích elitní vzdělanosti (a sekularizaci státního aparátu). Význam tradičních kultů a praktik s nimi spojených snižován.

Souvislost se společenskými a politickými proměnami období *Letopisů*.

V tomto kontextu dochází k rozvoji „filozofických škol“, ve kterých pravidelně nacházíme vymezení se vůči tradičním náboženským představám a praktikám (s výjimkou mohistů):

Konfuciovy *Hovory*:

Mistr nikdy nemluvil o zázracích, o siláckých kouscích, o nepravidelnostech v přírodním koloběhu nebo o nadpřirozených bytostech.

Ji Lu se tázal, jak má člověk sloužit duchům a bohům. Privil Mistr: „Jak můžeš sloužit duchům, když dosud neumíš sloužit lidem?“ Ji Lu se potom odvážil otázky o smrti. Privil Mistr: „Jak se můžeš něco dovědět o smrti, dokud nic nevíš o životě?“

Fan Chi se tázal po moudrosti. Privil Mistr: „Moudrý budiž zván ten, jenž opatruje svým poddaným to, co jim po právu náleží, kdo uctívá duchy a božstva a udržuje je v povzdálí.“

Hanfeizi:

Zpočátku bylo Wei po několik let obráceno k východu, kde postupně dobylo Tao a malé Wei, po několik let byl obráceno k západu, a přišlo při tom o notný díl území. Není to ovšem tím, že by šťastné hvězdy a souhvězdí jako Hojnost, Pět jezírek, Nejzazší jednota, Wang Liang, Pozvednutí, Šest božstev, Pět vozů, Nebeská řeka, Červenavá tyč nebo Jupiter byly několik let na západě, není to ani tím, že by nešťastné hvězdy a souhvězdí jako Nebeská strážnice, Luk, Jitřenka, Mars, Pánev nebo Terasa byly několik let na východě. Proto tvrdím: Želví krunýře, stébla řebříčku ani nejrůznější duchové nestačí na to, aby nám zajistili vítězství, stejně tak pohyby nebeských těles nejsou s to rozhodovat bitvy. V takovém případě není větší hlouposti nežli se na ně spoléhat.

Laozi 60:

Pokud je svět spravován pravou metodou (dao), duchové se neprojeví (gui bushen 鬼不神). A nejen že se neprojeví – jejich působení neškodí lidem.

Na druhé straně se ve filozofických textech objevuje představa, podle které nadlidské schopnosti, tradičně připisované božstvům, lze rozvinout v lidské osobnosti. Tento názor vychází ze sdílených kosmologických představ, které nacházíme nejvýrazněji formulované v některých textech taoistické orientace, projevuje se však napříč velmi různorodými texty:

Guanzi (kap. Neiye):

Proto se světec (shengren 聖人) mění spolu s proměnami ročních období, ale [sám od sebe] se neproměňuje. Následuje [pohyby] věcí, ale [sám od sebe] se nepohybuje. Je schopen se napravit a zklidnit, a poté je schopen se ustálit. Když uvnitř ustálí svou mysl (xin 心), uši a oči jasně uslyší a uvidí, čtyři končetiny budou silné a pevné. Pak se může stát příbytkem životní esence (jing 精).

Pokud mysl není správně nastavena, síla de nepřijde. Pokud nitro [člověka] není tiché, mysl není správně uspořádaná. Pokud [člověk] napravljuje svou mysl a soustřeďuje sílu de, lidskost Nebes (tian ren 天仁) a náležitost Země (di yi 地義) samy od sebe přijdou v hojnosti. Vrchol božského zraku (shenming 神明) – jak geniálně chápe všechny věci! Střežit to neúnavně ve svém nitru, nenechat věci, aby mátlly smysly, nenechat smysly, aby mátlly mysl, tomu se říká „vnitřní dosažení“ (zhong de 中得).

Guanzi (kap. *Xinshu shang*):

Když je vládce, který se drží pravé cesty (*dao*), v klidu, zdá se, že postrádá jakoukoliv moudrost. Je to tím, že dosáhl stavu úplné prázdnoty. Když reaguje na podněty věcí, zdá se jako by byl jen jednou z nich. Je to tím, že se dokáže přizpůsobit každé situaci, tak jako stín následuje tvar, nebo ozvěna následuje hlas. Když se věci objeví, reaguje. Když zmizí, nechá je být – vrátí se do stavu prázdnoty.

Laozi 17:

Když vládne nejdokonalejší [vládce], ti dole pouze vědí, že existuje. Méně dokonalého milují a chválí. Ještě horšího se obávají. Nejhoršího podvádějí. [...] Jak je [nejdokonalejší vládce] úzkostlivý! Pečlivě váží svá slova! Když jsou úkoly dokončeny a záležitosti vykonány, lid říká: Povedlo se nám to samo od sebe (wo ziran 我自然)!

Mencius 7.A.13:

Haosheng Buhai se zeptal: Jaký člověk je Yuezhengzi? Mencius řekl: Je to dobrý člověk, a důvěryhodný. [Haosheng Buhai se zeptal]: Čemu se říká dobré a čemu důvěryhodné? [Mencius] odpověděl: To, po čem lze toužit, se nazývá dobrým, zatímco mít to v sobě, se nazývá důvěryhodností. Být tím naplněn a uskutečnit to se nazývá krásným. Být tím naplněn, uskutečnit to a ještě to vyzařovat se nazývá velkým. Být velký a navíc [být schopen] proměňovat [věci] se nazývá světečtívím (sheng 聖). Být světecem, aniž by o tom [druzí] věděli, se nazývá božstvím (shen 神). Yuezhengzi dosáhl prvních dvou, ale zbývajících čtyř nedosahuje.

Fan wu liu xing (archeologicky nalezený text):

Slyšel jsem, že se říká: "Ten, kdo se drží Daa, sedí a dělá to, co je mu vlastní a neopustí své místo. S čepicí rovně nasazenou se nezaplétá do záležitostí, a přesto ví předem, co se děje mezi čtyřmi moři, slyší, co se děje na tisíc mil, vidí, co se děje na sto mil. Proto mudrc zůstává na svém místě, a přesto může předem vědět, zda jeho země bude v nebezpečí nebo v míru, zda vytrvá nebo zanikne, a zná plány zlodějů a lupičů.

Hanfeizi:

Vládce] čeká prázdny a klidný a nechává si jména, aby se sama stanovila, nechává, záležitosti, aby se samy ustálily. Je prázdny a chápe skutečnou situaci. Je klidný a ví, co má dělat. Ti, kdo mají co říci, přijdou se jmény. Ti, kteří kteří mají co dělat, přijdou s tvary. Když tvary a jména do sebe zapadají, vládce se do toho nemusí plést a nechá to proběhnout samo od sebe.